

УДК 339.166.5

С.Ю. БУРЛАКОВ, канд. юрид. наук, доц.,
Харківський національний університет імені
В.Н. Каразіна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ (ПРЕДМЕТ І МЕТОД)

Ключові слова: предмет права інтелектуальної власності, метод права інтелектуальної власності, монополія, виключні права

У вітчизняній теорії права традиційним є поділ галузей права за предметом і методом правового регулювання. Звертаючись до проблем встановлення *предмету* та *методу* правового регулювання відносин інтелектуальної власності, слід відзначити, що відповідно до ч.1 ст.418 ЦК України *право інтелектуальної власності* – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності. Таким чином, лише ЦК України у 2003 році закріпив легальне визначення права інтелектуальної власності як правової категорії. До цього періоду у вітчизняному законодавстві цей термін був відсутній. Разом із тим, у науці та доктрині цивільного права він широко використовувався у навчальній та науковій літературі.

Теоретичними розробками даної юридичної проблеми у різні часи займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема: В.А. Дозорцев, В.І. Жуков, О.К. Маковський, О.О. Підпригора, О.П. Орлюк. Звідси, метою статті є вирішення юридичної задачі, яка полягає у встановленні предмету і методу правового регулювання відносин у сфері права інтелектуальної власності.

При поглибленому та систематичному дослідженні інтелектуальної власності, права інтелектуальної власності, об'єктів права інтелектуальної власності постають питання про природу цих явищ та благ, їх ознаки та

місце серед об'єктів правового регулювання. Ще однією підставою торкнутися проблеми віднесення права інтелектуальної власності до самостійної галузі або до інституту цивільного права є встановлення змісту цих прав, оскільки ч.2 ст.418 ЦК України встановлює, що право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається ЦК України та іншим законом.

Розмежування інститутів або виділення певних правових правил у окремі галузі права має не лише теоретичне значення, а має цілком практичну спрямованість. У вітчизняній теорії права традиційним є поділ галузей права за предметом і методом правового регулювання. До майнових і особистих немайнових відносин, які регулюються на основі рівності учасників цивільного обороту і мають своїм змістом економічне і духовне привласнення результатів технічної, художньо-конструкторської та селекційної творчості, тісно приликають відносини щодо визнання та кваліфікації заявлених рішень [1, с.10]. Ці відносини входять до структури предмета патентного права. Вони будуються на засадах влади і підпорядкування, однак їх не слід розглядати як предмет адміністративного права, а сам процес експертизи заявлених рішень як адміністративний за своєю природою [1, с.10–11]. І.Е. Маміофа показав, що експертиза є не адміністративним процесом, а процедурної стадією реалізації суб'єктивного цивільного права автора на визнання його науково-технічного досягнення і регламентуючі експертизу норми є процедурними, що зустрічаються в будь-якій галузі права. Зазначені норми відносяться не до адміністративного права, а до тієї галузі, матеріальні норми якої обслуговуються даними процедурними нормами [2, с.30–31]. Українська цивілістика включає в предмет цивільного права і право інтелектуальної власності, поширюючи на нього споконвічно приватноправові методи правового регулювання [3, с.41; 4, с.17, 18, 23; 5, с.18, 19, 24, 25].

Наявність спорів у науці створила передумови для зародження *комплексних галузей права*. Метою їх створення є внесення раціональності та підвищення ефективності у правовому регулюванні неоднорідних суспільних відносин, які виникають у конкретній сфері виробничої чи іншої діяльності, в тому числі серед творчих спеціальностей.

З урахуванням наведеного можна підсумувати, що *предметом права інтелектуальної власності є майнові та особисті немайнові відносини, що складаються між суб'єктами права щодо визнання певних нетілесних благ об'єктами авторського, суміжного, патентного та інших прав та їх використання (економічне й особистісне присвоєння)*.

Звертаючись до *методу права інтелектуальної власності*, з позиції теорії права слід відзначити наступне. Метод правового регулювання суспільних відносин як юридичну категорію можна зрозуміти і дослідити, лише встановивши зв'язки цієї категорії з низкою інших основних категорій, що існують у праві. Для цього, видається, необхідно встановити співвідношення понять *метод правового регулювання та методологія науки*. Методологія правової науки є сукупністю методів, наукових підходів, прийомів, способів вивчення досліджуваних предметів. Слід виходити з того, що будь-якій галузі права властиво наявність не одного прийому або способу пізнання, а їх система; використовується не один метод правового регулювання в чистому вигляді, а їх поєднання. Оскільки у цій роботі право розглядається в його позитивному розумінні, притаманному романо-германської правової системи, то позитивне право як сукупність норм має внутрішню побудову, що полягає в об'єднанні правових норм у галузі права на основі критеріїв – предмет і метод правового регулювання. Для виявлення зв'язку категорій *правова система і метод правового регулювання* необхідно дослідити, чи є метод правового регулювання класифікаційним критерієм і в інших правових системах. При порівняльному аналізі зарубіжного законодавства з вітчизняним з'ясується, що в

ряді зарубіжних країн, перш за все, США, Португалії, багато норм і навіть інститути права інтелектуальної власності переплелися з адміністративним, цивільним, кримінальним правом. Таким чином, сфера законодавства про право інтелектуальної власності настільки розширилася, що, можна припустити, зокрема, з цієї причини метод правового регулювання *не відіграє* в науці права інтелектуальної власності цих країн ту ж роль класифікаційного критерію, що і в українському праві.

Встановлення зв'язку між поняттями *метод правового регулювання і система українського права* дозволяє зрозуміти внутрішню будову системи вітчизняного права і значення методу як класифікаційного критерію для даної системи. Не тільки предмет правового регулювання визначає метод, але й метод впливає на зміст галузевого комплексу суспільних відносин. Встановлюючи співвідношення понять *метод правового регулювання і механізм правового регулювання*, можна зробити висновок, що метод правового регулювання у різноманітних поєднаннях своїх способів виявляється в кожному елементі його механізму.

Особливістю методу права інтелектуальної власності є надання державою певним особам тимчасової монополії на використання відповідних нематеріальних благ (приватними виробниками товарів і послуг), що проявляється у встановленні державою для усіх третіх осіб заборони використання даних благ без згоди особи, яке має таку монополія (автор, ліцензіар). Схематично його можна зобразити наступним чином: заборона – дозвіл. Заборона на використання об'єктів авторського і патентного права як ланка правового регулювання правовідносин у сфері права інтелектуальної власності виникає в силу прямої вказівки закону. Для об'єктів авторського права на нього виникають з моменту створення твору, з факту як такого. Необхідність у будь-яких діях з боку держави в цьому випадку відсутня. Для об'єктів патентного права заборона на їх використання виникає не з моменту їх створення, а тільки після відповідного визнання об'єкта, що заявляється па-

тентоспроможним. Для виникнення суб'єктивних прав жодних дій з боку автора (в авторському праві) і з боку винахідника (патентне право) на адресу третіх осіб здійснювати не потрібно. Замість зазначених осіб ці дії відбуваються за законом, шляхом встановлення презумпції загальної заборони використання результатів інтелектуальної, творчої діяльності усім третім особам. Дозвіл – це дія-дозвіл ліцензіара на розпорядження правом на твір або правом на винахід або правом із винаходу, а також інші об'єкти, в силу якого між ним та одним з третіх осіб виникають взаємні цивільні права та обов'язки, відповідальність.

Патентне право можна розділити на дві групи: 1) *права на патент* (відносини заявник – патентне відомство) і 2) *права з патенту* (відносини (ліцензіар – ліцензіат). Перша група ставиться до публічних (владних) відносин, які регулюються адміністративним методом. Юридична природа методу права інтелектуальної власності, об'єктивно характерного для даних відносин чітко відрізняється від методів цивільного права (юридичної рівності сторін, автономії волі), оскільки держава, як суб'єкт владних повноважень надає (односторонній адміністративний акт держави), за певних обставин (критеріях патентоспроможності) приватну тимчасову патентну монополію суб'єкту цивільного права. У силу такого акту, підтвердженого документом, у суб'єкта цивільного права виникають виключні права на використання нематеріальних (нетілесних) об'єктів. Саме з урахуванням специфіки методу в цивільних кодексах європейських держав немає розділу подібного книзі IV ЦК України «Право інтелектуальної власності». Таким чином, книга IV ЦК України, з одного боку, містить норми публічного права, а з іншого, – норми приватного права. Права з патенту включають відносини, що виникають між особою (ліцензіаром), що має патент, тобто тимчасове монопольне право на використання відповідного матеріального блага і одним з необмеженого кола осіб, що після отримання дозволу (ліцензії) від ліцензіара набуває статусу ліцензіата. Відносини між

ліцензіаром і ліцензіатом регулюються договірним правом.

Отже, предмет права інтелектуальної власності за визнанням деяких нетілесних благ об'єктами авторського і патентного права ширше, ніж охоплюється предметом цивільного права. Патентне право включає відносини, які виникають між заявником, що вимагає від держави видачі охоронного документа (патенту, свідоцтва), і державою в особі патентного відомства. Такі відносини є публічними (владними) і підлягають методу адміністративного права (влада-підпорядкування).

Неоднорідний склад предмету права інтелектуальної власності обумовлює імперативні та диспозитивні засади його методу. Проте співвідношення державно-владної та договірної частин методу не залишається постійним. Часто в праві інтелектуальної власності застосовується *договірний метод правового регулювання*. Праву інтелектуальної власності властива подвійна природа методу, яка обумовлена приватно-публічним характером даної підгалузі права.

Аналізуючи стан науки права інтелектуальної власності з питання співвідношення предмета та методу, їх взаємопов'язаності і взаємозумовленості, можна припустити, що право інтелектуальної власності використовує всі різновиди існуючих у праві прийомів і способів, властивих і іншим галузям права.

Оскільки в науці права інтелектуальної власності використовується поняття *механізм правового регулювання*, то розглядаючи питання про співвідношення механізму і методу правового регулювання, можна зробити припущення, що під механізмом розуміють оригінальний набір прийомів і способів впливу на регульовані суспільні відносини, що виступають в якості предмета підгалузі цивільного права. У механізмі правового регулювання виділяють його статичну і динамічну частини. Перша включає в себе приписи, зобов'язання і заборони, складові правового режиму. Друга складається з системи правових засобів реалізації права (використання

прав, виконання обов'язків, дотримання заборон, застосування права).

Проте, при такому розумінні відбувається збіг понять механізму і методу правового регулювання, або, точніше, перетинається поняття механізму (його статичної частини) з поняттям метод. З урахуванням наведеного вважаємо, що для позначення сукупності правових засобів і способів регулювання суспільних відносин було б доцільно використовувати традиційну категорію методу. Під *механізмом* слід розуміти систему, пристрій, що визначають порядок правового регулювання. До основних елементів механізму правового регулювання слід відносити 1) норми права, 2) правовідносини; 3) акти реалізації права.

При аналізі співвідношення поняття *юридичний режим* або *режим юридичного регулювання* з поняттям *метод*, представляється необхідним категорію юридичний режим все ж таки використовувати при характеристиці не самої галузі права, а особливостей практичної реалізації її норм. Правовий режим є практичним результатом дії галузевого методу правового регулювання [6, с.20]. Метод втілює саму сутність того чи іншого юридичного режиму регулювання, і в системі права він, поряд з предметом, служить об'єднуючою засадою, що наповнює правову тканину галузі права.

У теорії права існує проблема пріоритетності будь-якої однієї характеристики методу. Вбачається більш правильним для отримання повноцінного уявлення про метод права інтелектуальної власності, розглядати всі його відмінні ознаки в сукупності, не віддаючи першості будь-якій з них. Незважаючи на те, що у правовій науці традиційно виділяється така ознака методу, як характер встановлення прав і обов'язків сторін правовідносин, вважаємо, що у цьому випадку має місце деяке змішання понять, а саме – *характеру* правових норм з *порядком* їх прийняття. По порядку видання норми права поділяються на централізовані і децентралізовані. Порядок прийняття норми ще не свідчить про її харак-

тер (імперативний або диспозитивний). Централізоване, децентралізоване, локальне регулювання співвідносяться з методом як причина і наслідок. Централізовані, децентралізовані по порядку прийняття норми можуть бути як імперативними, так і диспозитивними за своїм характером. Саме зміст прийнятих норм характеризує метод регулювання. У зв'язку з цим, можна сформулювати риси методу права інтелектуальної власності наступним чином:

1) порядок виникнення, зміни та припинення правовідносин у сфері права інтелектуальної власності (правостворюючі, правозмінюючі і правоприпиняючі юридичні факти носять, найчастіше, договірний характер, за винятком правостворюючих фактів в патентному праві);

2) правове положення сторін правовідносин у сфері права інтелектуальної власності (рівність і підпорядкування);

3) порядок визначення прав та обов'язків сторін правовідносин у сфері права інтелектуальної власності (централізований або децентралізований);

4) характер норм права інтелектуальної власності (імперативний або диспозитивний);

5) способи охорони прав і забезпечення виконання обов'язків у правовідносинах у сфері права інтелектуальної власності є цивільно-правовими, але дуже дієвими є і адміністративно-правові способи.

В основу Глави IV «Право інтелектуальної власності» ЦК України 2003 р. був покладений принцип свободи творчості. Конституційний принцип свободи творчості необхідно доповнюється галузевим принципом свободи договірних форм розпорядження правами на результати інтелектуальної, творчої діяльності (свободи договору). Оскільки характерна риса цього принципу — рівність учасників правовідносин у сфері використання об'єктів права інтелектуальної власності, то цей принцип можна прирівняти до рівності, що існує між суб'єктами цивільно-правових відносин, кожен з яких діє в своїх економічних інтересах, з метою отримання власного прибутку.

Тим не менш, відносини в сфері інтелектуальної власності неможливо врегулювати винятково договірним методом, без втручання держави. Договірний метод регулювання відносин, хоча й отримав потужний розвиток у сучасному законодавстві, повністю не вичерпує характеристики методу права інтелектуальної власності. У деяких випадках він поєднується, в інших – витискується державно-владними приписами.

Метод права інтелектуальної власності полягає в поєднанні різних методів: тимчасової монополії, договірного методу, диспозитивного, імперативного. Диспозитивний метод регулювання відносин, що отримав значне поширення в умовах переходу до ринкової економіки, передбачає наявність норм-рекомендацій; стимулюючих норм, адресованих суб'єктам суспільних відносин. Цей спосіб характеризує м'яке регулювання шляхом вказівки на бажане для держави поведіння суб'єктів суспільних відносин.

У сучасних умовах метод правового регулювання творчих та прирівняних до них правовідносин характеризується застосуванням методу тимчасової монополії та договірного регулювання за умови дотримання гарантованого державою мінімуму прав. Втручання держави в регулювання відносин, пов'язаних із створенням, використанням результатів інтелектуальної, творчої діяльності обмежується,

набуваючи характеру сприяння ефективній реалізації законних прав та інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Городов О. А. Патентное право : учеб. пособие. / О. А. Городов. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 544 с.
2. Изобретательское право : учебник / Ловягин Н. Б., Мамяева И. Э., Миронов Н. В., Судаков А. А., и др. ; отв. ред.: Миронов Н. В. – М. : Юрид. лит., 1986. – 224 с.
3. Мельник О. М. Проблемы охраны прав суб'єктів інтелектуальної власності в Україні / О. М. Мельник. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 362 с.
4. Право інтелектуальної власності: Академ. курс : підручник / за ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 672 с.
5. Основи правової охорони інтелектуальної власності в Україні : підручник / за ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 236 с.
6. Петров Д. Е. Отрасль права : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук / Д. Е. Петров. – Саратов, 2002.

Бурлаков С. Ю. Правове регулювання відносин інтелектуальної власності (предмет і метод) / С. Ю. Бурлаков // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 65–69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_13.pdf

Розкривається предмет і метод правового регулювання відносин, що виникають між учасниками правовідносин з приводу об'єктів права інтелектуальної власності та майно.

Бурлаков С.Ю. Правовое регулирование отношений интеллектуальной собственности (предмет и метод)

Раскрывается предмет и метод правового регулирования отношений, возникающих между участниками правоотношений по поводу объектов интеллектуальной собственности и имущественных прав на них.

Burlakov S.Ju. Legal Regulation of Intellectual Property (Subject and Method)

Subject and method of legal regulation of relations arising between the parties regarding the legal relationship of intellectual property and proprietary rights to them analyzes.